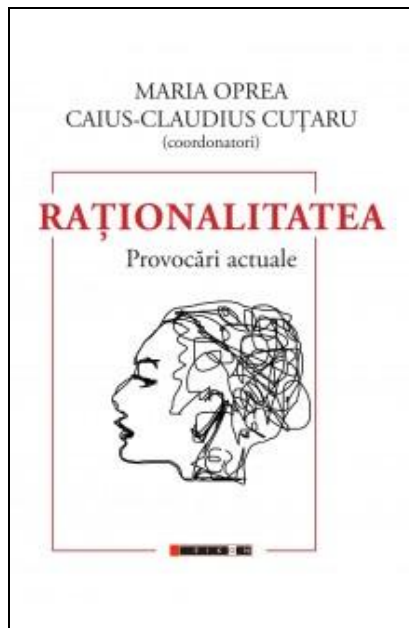

OPINII DESPRE CĂRȚI

ÎN OBIECTIV: *Raționalitatea. Provocări actuale*, coordonatori: Maria Oprea, Caius-Claudius Cuțaru, București, Editura Eikon, 2025, 354 p.

INTER-, TRANS- ȘI MULTIDISCIPLINARITATE ÎN ABORDAREA TEMEI RAȚIONALITĂȚII

DAN CARDAȘ

Universitatea de Vest din Timișoara, Facultatea de Științe ale Guvernării și Comunicării

Tema raționalității revine în atenția cercetătorilor contemporani din domeniul filosofiei sau a cercetătorilor din alte domenii, interesați de filosofie, într-o lume și într-un prezent în care, sub impactul evoluției tehnologiei și al inovațiilor din toate domeniile, viața și modul nostru de a fi cunosc schimbări profunde și, uneori, consecințe neașteptate. În viteza acestor schimbări, cartea *Raționalitatea. Provocări actuale*, apărută în anul 2025, la Editura Eikon din București, își invită publicul cititor să-și acorde timp pentru o serie de interogații esențiale, vizavi de derularea rațională a vieții. Maria Oprea și Caius-Claudius Cuțaru, coordonatorii volumului,

constată că suntem „condamnați” să ne întrebăm: „care mai este oare sensul vieții”, „ce mai stă astăzi în puterea noastră”, „noi, oamenii, cine mai suntem în această parcă altă lume”? (pp. 7–8).

Volumul conține 15 articole care urmăresc identificarea unor răspunsuri la întrebările anterioare, având ca instrument și ca direcție raționalitatea. Demersurile de cercetare ale celor 15 autori au fost impulsionate de Societatea Arădeană de Filosofie (SAF). În acest context, volumul de față își propune să reprezinte o continuare a demersurilor de cercetare inițiate de profesorii universitari arădeni Maria Sinaci și Ioan Biriș, prin editarea volumului *Filosofie românească în spațiul arădean* în anul 2023.

Elementul central al acestui volum este varietatea sau, dacă doriți, inter, trans și multidisciplinaritatea sub semnul căroră este abordată tema raționalității. Articolele sunt semnate de cercetători și de cadre didactice universitare din domenii precum: filosofie, științe ale comunicării, inginerie sau teologie, dar și de cadre didactice din învățământul preuniversitar, interesate de filosofie, fapt care indică perspective diverse de cercetare, unele orientate către analiza concepțiilor celor mai reprezentativi filosofi care au scris despre raționalitate (Aristotel, Kant, Weber), iar altele orientate către alte abordări ale raționalității din perspectiva logicii, psihologiei sociale, eticii ș.a.m.d.

Volumul este împărțit în patru părți care subliniază aplicabilitatea teoriei raționalității în diverse domenii. Astfel, subiectele principale pe baza căroră au fost construite articolele sunt: raționalitatea ca discurs filosofic, relația dintre raționalitate și logică, analiza societății din perspectiva raționalității și, în cele din urmă, relația dintre raționalitate și cultură.

În cadrul primului capitol este de remarcat că autorii și-au dorit să sistematizeze, să contextualizeze, să contureze, să explice și să elucideze ideea de raționalitate. De pildă, articolul semnat de Ioan Biriș, care deschide volumul, ne arată că „nu avem un model unic de raționalitate” (p. 44). Autorul ne prezintă ca argument pentru această idee mai multe modele consacrate ale teoriei raționalității, precum: raționalitatea științifică promovată de Aristotel, care presupune: universalitate, necesitate și determinarea prin reguli (model categoric deductiv de știință); modelul lui Wesley C. Salmon, care susține ipoteza unor grade diferite de raționalitate sau modelul lui Karl-Otto Apel, care critică reducerea raționalității la forma sa tehnico-științifică și promovează un model comunicativ: raționalitate explicativă nomologică, raționalitate instrumentală (de sorginte weberiană, care reprezintă relația dintre mijloace și scopuri) și raționalitate etică (axată pe valori și normativitate axiologică).

După această prezentare a multidimensionalității teoriei raționalității, autorii pornesc pe drumuri distincte de cercetare, dar care se întâlnesc în examinarea cunoașterii, gândirii, logicii și rațiunii. Lectura este firească și fluidă pentru cei specializați în filosofie, dar poate fi revelatoare, chiar didactică pentru cei care doresc să se inițieze în legătură cu subiectul raționalității, relevând mai multe fațete ale acesteia în discursul filosofic.

Teoria raționalității este nucleul cercetării, dar este și instrumentul prin care autorii ne ghidează către diverse idei, curente sau nume consacrate ale filosofiei. Florea Lucaci, de pildă, ne conduce spre filosofia kantiană, prezentând geniul și perfecțiunea cunoașterii în logica lui Kant. Autorul particularizează definiția geniului chiar prin referire la filosoful german: „Kant este acel geniu care a pus în armonia *Criticii rațiunii pure* spiritul raționalismului cartezian și cel al empirismului englez” (p. 95).

Ionel Narița ne arată cum pot răspunde principiile epistemice (principiul sceptic, principiul autorității, principiul toleranței) la întrebarea referitoare la posibilitatea ca o persoană să aibă certitudini justificate. Principiul sceptic ne spune că nimeni nu poate avea certitudini justificate, principiul autorității ne spune că numai unii oameni pot ajunge la astfel de certitudini, principiul toleranței spune că oricine poate avea astfel de certitudini. Ionel Narița ne invită să vedem, în această contradicție, care principiu este valabil?

În continuare găsim articolul semnat de Cosmin Colțun, care prezintă modelul weberian de raționalitate, definițiv pentru înțelegerea diferențelor de scop și abordare dintre științele sociale (științele culturii), cărora Max Weber le-a atribuit raționalitatea individual-comportamentală și înțelegerea interpretativă și științele naturii, caracterizate de raționalitatea științifică și de legi sau norme aplicabile universal.

Primul capitol se încheie cu studiul lui Cristian Gh. Bocancea despre modul în care se manifestă raționalitatea la vechii stoici. Autorul arată că „orice stoic tinde să trăiască în armonie cu ordinea rațională a lumii date” (p. 117) și identifică în cadrul acestei filosofii două tipuri principale de raționalitate: una teoretică, regăsită în textele vechilor stoici și una practică, specifică exercițiilor filosofice.

Capitolul care deschide volumul este un prilej de a face cunoștință cu teoria raționalității, de a înțelege tehnicitățile termenului *raționalitate* și de a aprofunda formele și dimensiunile sale. Aici se regăsesc multe răspunsuri la întrebările lansate de cei doi coordonatori, Maria Oprea și Caius-Claudius Cuțaru, la începutul volumului. Din remarcabila fundamentare teoretică existentă în acest capitol, putem într-adevăr să înțelegem cum ne influențează raționalitatea deciziile, putem să înțelegem cine suntem pe plan individual, ca ființe raționale, dar și cine suntem în raport cu ceilalți. Putem înțelege cum să ne raportăm la știință, la lume, la schimbare și la propriile decizii.

Aflăm din primul capitol că raționalitatea stă în acțiunile noastre, în logica noastră, în opiniile noastre, în conexiunile pe care le facem, care sunt influențate de cultura noastră. Aflăm că a fi rațional nu înseamnă doar a fi eficient sau a judeca după anumite norme, ci înseamnă și a valoriza lumea în care trăim, înseamnă și a interpreta ce se întâmplă în jurul nostru, a fi rațional înseamnă a găsi semnificații și a ne angaja în dialog cu noi înșine și cu lumea pentru a identifica soluții și pentru a putea trăi în armonie.

Al doilea capitol acoperă relația dintre raționalitate și logică. Spre deosebire de primul capitol, aici există numai două articole, însă în ciuda acestei disproporții, consistența teoretică, calitatea și claritatea demersului de cercetare rămân la aceeași înălțime pe care o regăsim la articolele precedente.

Marius Dobre deschide al doilea capitol cu un articol pe tema raționării în logica informală. Autorul prezintă elementele prin care logica informală se detașează de logica formală deductivă și apoi se concentrează pe abordarea problemei raționării în logica informală, unde raționarea dobândește noi caracteristici legate de evaluarea premiselor.

În articolul său, Paula Tomi vizează legătura dintre raționalitate și biasuri, dar și consecințele pe care biasurile le au asupra raționalității indivizilor. Autoarea întreabă dacă biasurile ne suspendă raționalitatea și dacă ele sunt într-adevăr ceva negativ, apoi se angajează în definirea celor doi termeni și în identificarea relației dintre ei.

Acest al doilea capitol pătrunde în centrul gândirii umane și ne arată cum ne putem raporta atât la propriile idei, argumente sau opinii, cât și la ale celor din jurul nostru. Rațiunea și raționalitatea sunt puse în discuție aici. Astfel, avem răspunsuri în legătură cu modul în care gândim, modul în care acționăm, modul în care argumentăm și modul în care prejudecățile, stereotipurile și opiniile interacționează cu raționalitatea noastră.

Al treilea capitol conține ceea ce am putea numi aplicații ale teoriei raționalității în înțelegerea fenomenelor sociale sau a activităților sociale. Capitolul este valoros în special pentru cei care doresc să înțeleagă raționalitatea sau tipurile de raționalitate specifice unor anumite domenii: științele, psihologia socială, publicitatea, economia, ingineria etc.

Articolul semnat de Matei Șimandan tratează problema raționalității, relevând modul în care ea funcționează în special în cadrul științelor sociale, dar tratează și presuposițiile implicate în construirea teoriilor instituționale. De asemenea, articolul are în vedere distincția dintre raționalitatea perfectă și raționalitatea limitată, raportându-le la grila RREEMM, elaborată de Siegwart Lindenberg.

Maria Oprea pune în discuție teoria alegerii raționale și comportamentul social. Autoarea subliniază tensiunea dintre raționalitatea individuală, specifică propriului mod de gândire al unui individ și raționalitatea colectivă, specifică grupului social în care individul trăiește. Făcând referire la elemente de psihologie socială, articolul analizează modul în care comportamentul indivizilor și alegerile individuale sunt influențate de grupurile sociale și modul în care principiul raționalității funcționează într-un spațiu social real.

Maria Sinaci vizează principiul raționalității și analiza situațională popperiană. Articolul analizează metoda lui Karl Popper, accentuând importanța adaptabilității și diversității în analiza socială și economică și scoate în evidență modul în care principiul raționalității poate contribui la dezvoltarea unor teorii economice mai flexibile în realitatea complexă a lumii contemporane.

Mircea Toboșaru, într-un articol în care aplică teoria raționalității domeniului ingineriei, atrage atenția asupra caracterului tehnic, general și abstract al codurilor de etică profesională din acest domeniu. Articolul arată că atunci când se lovesc de dileme etice, inginerii tind să adopte un cadru axiologic reduționist, respectiv raționalitatea tehnologică, acest fapt făcând codurile de etică ineficiente din punct de vedere al gândirii critice și semnificative. Autorul explorează o soluție interesantă: adăugarea ceremoniilor și jurămintelor de inginer în dezvoltarea profesională, alături de aceste coduri de etică.

Articolul Oanei Barbu-Kleitsch prezintă raționalitatea specifică discursului publicitar. Autoarea arată că raționalitatea publicității poate fi înțeleasă prin intermediul a două perspective majore: cea deterministă, care susține că publicitatea influențează prin intermediul simbolurilor și cea interpretativă, care susține capacitatea publicului de a „resemnifica și negocia mesajele publicitare” (p. 271).

Se observă prin articolele din cel de-al treilea capitol că volumul nu-și propune să fie o colecție de lucrări filosofice în mod exclusiv, ci reprezintă de asemenea și un spațiu al filosofiei aplicate în domenii actuale, de interes. Autorii arată că raționalitatea și fațetele sale pot fi înțelese și mai bine în momentul în care sunt transpuse în realitatea acestor domenii.

Al patrulea capitol ne trimite spre sfera culturii prin intermediul a trei articole care abordează raționalitatea din trei perspective: a literaturii, a filosofiei și a teologiei. Astfel, volumul se încheie într-un exercițiu de ascensiune, pornind de la temeurile raționalității pământene, umane și ajungând la Rațiunea supremă, cea divină.

Dumitru Mărcuș deschide acest ultim capitol cu un articol despre raționalitate și creația literară. Autorul susține că la nivelul creației, „raționalitatea se manifestă atât în elaborarea operei prin personalitatea autorului, cât și în cadrul procesului amplu de interpretare a acesteia” (p. 305). Dumitru Mărcuș arată prin exemple din literatura universală că raționalitatea este nucleul creației. De pildă, în cazul moraliștilor francezi, raționalitatea morală este implicată chiar și atunci când are valori negative sau în cazul dramaturgiei, raționalitatea matematică arată modul de organizare al scenelor.

Al doilea articol din cadrul acestui capitol este semnat de Anton Ilica și urmărește textele lui Constantin Noica despre Descartes. Autorul articolului descrie și comentează studiul inițial al lui Noica despre Descartes publicat în 1937, iar mai apoi analizează o a doua variantă a aceluiași studiu, publicată în același an, în monografia *Viața și filosofia lui René Descartes*. Anton Ilica arată în continuare cum prima reprezintă un studiu științific, sistematizat, pe când a doua ține mai degrabă de eseistică și este un fel de „biografie romanțată” (p. 333).

Caius-Claudius Cuțaru vizează prin articolul care încheie acest volum un ciclu complet al raționalității: de la Rațiunea divină la rațiunea umană, prin raționalitatea cosmosului. Articolul arată că raționalitatea regăsită în om și lume „își are fundamentul în Persoana Logosului Divin” (p. 340). Dumnezeu este

„Rațiunea supremă”, omul este „rațiune și taină”, deci lumea este „înzestrată cu rațiune și taină”, iar „raportul dintre acestea este posibil în baza Revelației Divine” (p. 340).

Am surprins în rândurile de mai sus numai câteva idei din cele 15 articole, astfel încât să nu le răpesc viitorilor cititori plăcerea de a descoperi rezultatele fiecărui demers de cercetare în parte. Relevând totuși aceste idei, putem răspunde la întrebarea „cui i se adresează acest volum?”. Am avea mai multe răspunsuri: tuturor celor interesați de raționalitate în sensul de concept filosofic, tuturor celor interesați de raționalitatea unor domenii actuale, dar și tuturor celor interesați de raționalitate ca element al vieții noastre în genere.

Volumul *Raționalitatea. Provocări actuale* le poate fi util nu numai specialiștilor și cercetătorilor în filosofie, ci oricărei persoane interesate de tema raționalității, datorită fundamentării teoretice solide care conturează înțelegerea conceptului, printr-o călătorie prin lectură de la filosofii consacrați (Aristotel, Descartes, Kant, Weber) până la abordările recente ale teoriei raționalității, precum cea a lui Steven Pinker.

Demersul *Societății Arădene de Filosofie* de a aduce împreună cercetătorii și profesorii care au contribuit la acest volum demonstrează că interesul comunității de cercetare din Arad este îndreptat spre probleme actuale și că filosofia, ca exercițiu vital prin care ne întrebăm „de ce?”, stă la baza activității acestor cercetători, indiferent că sunt filosofi sau sunt interesați de filosofie.

Volumul de față poate să se afle pe raftul oricărei biblioteci, alături de lucrări similare internaționale, fără niciun complex, datorită rigorii științifice regăsite în cuprinsul articolelor, datorită clarității care însoțește scriitura și datorită conceptelor filosofice, sociale, psihosociale, etice, teologice, literare, ingineresti ș.a.m.d. abordate cu acuratețe și cu siguranța expertizei fiecărui autor în parte.

Claritatea articolelor poate fi un element de încurajare și pentru cei care doresc să se inițieze în filosofie și, în speță, în teoria raționalității. Regăsim în interiorul volumului o sumedenie de explicații, interpretări din diverse unghiuri și sistematizări ale acestei teorii, care pot fi o bază solidă pentru cei care doresc să se formeze pe această temă filosofică și regăsim, printre rânduri, chiar o istoriografie a raționalității.

Având în vedere subiectele diverse și de actualitate abordate din prisma raționalității, volumul de față este un demers ancorat în prezent și vizează așa cum ne spune și titlul: provocările actuale (societatea în schimbare, evoluția științelor, psihosociologia în era digitală), dar este și un deschizător de drumuri pentru viitoare direcții de cercetare, cum ar fi poate inteligența artificială, neuroștiințele, științele comunicării, educația și multe altele.

Din punct de vedere științific, articolele utilizează metode specifice științelor sociale, axate pe interpretarea raționalității în diferite contexte și domenii, așa cum s-a putut observa până acum. Avem în față pe de-o parte un demers epistemologic, întrucât abordările autorilor vizează știința, cunoașterea și fațetele raționalității

asociate lor, dar și un demers ontologic, întrucât se cercetează problema omului ca ființă rațională care înfruntă sau care încearcă să se adapteze la o lume în continuă schimbare.

Structura este una ascendentă, pornind de la teoretizarea raționalității, ajungând la aplicabilitatea sa în diverse domenii și culminând cu tematici profunde, metafizice, legate de raționalitatea cosmosului sau Rațiunea divină. Astfel, volumul este un exemplu de filosofie aplicată, dar și un exemplu de abordare globală, inter, trans și multidisciplinară a raționalității.

Ce este de fapt raționalitatea? Cum se manifestă ea? Cum ne dăm seama dacă acționăm în mod rațional? Ce efecte au schimbările sociale asupra noastră, ca indivizi raționali? La toate aceste întrebări veți fi mai pregătiți să vă răspundeți după ce veți parcurge acest volum.

